

Idiom, tvetydighet och kreativa skribenter*

Emma Sköldberg

1. Inledning

I samband med mitt avhandlingsarbete, som rör formell och semantisk variation hos svenska *idiom*,¹ har jag excerperat ett stort antal användningar av ett sextiotal uttryck i ett omfattande tidningsmaterial. Under arbetets gång har jag kunnat konstatera att ett flertal av de aktuella uttrycken sammanfaller med konstruktioner som bildats med produktiva syntaktiska regler (jfr Teleman 1974:212). (Hädanefter kallas dessa konstruktioner *produktivt bildade syntaktiska konstruktioner* (PBSK).)² Som exempel kan jag nämna *en röd tråd*. Denna kan dels vara ett idiom med betydelsen 'ett genomgående tema/tanke' (jfr *Målande uttryck* 1989:102, 133), dels en PBSK med den bokstavliga innebörden 'tunt, utdraget textilmaterial, med färgen röd, som används vid sömnad' (jfr *Nationalencyklopedins ordbok*, del 3:406). I det första fallet tolkas frasen alltså lexikalt och i det andra kompositionellt (se Dahllöf 1999:66). I samband med excerperingsarbetet har jag bland annat funderat över vad det är som styr in läsaren på den ena eller andra tolkningen. Jag har också kunnat konstatera att tvetydigheten hos konstruktionerna inte sällan på ett lekfullt sätt utnyttjas av skribenter. Detta stilistiska fenomen – som man skulle kunna kalla för *ordlek på frasnivå* (jfr *Illustrerad svensk ordbok* 1977:1096) – ger ofta en komisk effekt. Men frågan är hur genrebundet stildraget är. Bland annat detta har jag för avsikt att diskutera här.

I den här artikeln presenteras en undersökning av femton svenska konstruktioner som är idiom, men som också skulle kunna vara PBSK. Jag kommer framför allt att koncentrera mig på hur dessa används i

---

* Artikeln har skrivits inom ramen för min doktorandtjänst som finansieras av Bokförlaget Natur och Kultur.

¹ Enligt min arbetsdefinition är ett *idiom* ett institutionaliserat, flerledat uttryck, som ofta är metaforiskt, vars form är relativt frusen och vars betydelse inte går att räkna ut genom kunskap om de ingående ordens betydelse. För utförligare resonemang om idiomdefinitioner, se bl.a. Wood (1986).

² Termen är hämtad från Anward & Linell (1976:90). Dessa använder även termerna *syntaktisk nykonstruktion* (se t.ex. s.77) och *syntaktiskt nybildad fras* (s. 84) för samma företeelse.

tidningar respektive romaner. Inledningsvis studerar jag bl.a. hur ofta konstruktionerna används i de olika materialen. Därefter ger jag exempel på konstruktioner som enbart används som idiom. Sedan gör jag detsamma med konstruktioner som antingen används som idiom eller som PBSK. Slutligen visar jag även att vissa användningar av konstruktioner är tvetydiga, dvs. konstruktionerna utgör såväl idiom som PBSK. Resultaten av undersökningen betraktar jag som relevanta vid en mer uttömmande beskrivning av hur idiom används i moderna texter.

2. Kortfattad bakgrund

Många idiom har alltså samma form som konstruktioner som bildats med produktiva syntaktiska regler (jfr t.ex. Gläser 1988:266–267; Fernando 1996:42).³ Undersökningar av korpusar visar dock att idiomerna används i betydligt högre utsträckning än deras bokstavliga ekvivalenter (Barkema 1997:52; Moon 1998:180; se även Chafe 1968:111; Koller 1977:13 och Zuluaga 1980:133). Detta faktum kan givetvis relateras till vår verklighet och vad vi brukar göra (Moon 1998:180; se även Fleischer 1997:32). Vi *sticker* exempelvis inte bokstavligt talat *huvudet i sanden* så ofta och har vi en *yxa*, så brukar vi inte *kasta* den *i sjön*. Det är dessutom i princip omöjligt att bokstavligt *gå någon på nerverna*. Zuluaga (1980:133-134) påpekar också att frekvenskillnaderna kan bero på att den överförda betydelsen beskriver fenomen eller händelser som är relativt generella. Den får därmed ett större användningsområde än den bokstavliga betydelsen, som beskriver en specifik situation, handling etc. Slutligen måste också skillnaderna i frekvens relateras till de material som undersöks. Även om man bokstavligen skulle råka *trampa någon på tårna* omtalas det inte i t.ex. tidningstexter, som ofta utgör material för den här typen av undersökningar.

Tvetydigheten hos konstruktioner som *en röd tråd*, *det var nära ögat* och *rinna ut i sanden* kan, särskilt hos barn och andraspråksinlärare, vålla svårigheter och missförstånd (Fernando 1996:42, 243; se även Stålhammar 1997:35–42, 190–191). I en konkret kontext är det dock som regel inte särskilt svårt att säga vilken betydelse som skribenten avser. Se t.ex. dessa två användningar:

---

³ Forskare som t.ex. Weinreich (1980:242) och Fernando & Flavell (1981:33) ställer t.o.m detta som krav för att det fasta uttrycket verkligen ska betraktas som ett idiom. Jfr även Makkais (1972:25) indelning mellan *idioms of decoding* och *idioms of encoding*.

(1) Projektet rann ut i sanden.

(2) Saften rann ut i sanden.

I exempel (1)–(2) är det subjekten som indikerar hur meningarna skall tolkas (se vidare Moon 1998:179). I det första fallet är, som i många av dessa potentiellt tvetydiga fall, en bokstavlig läsning omöjlig (jfr Moon 1998:178–179).⁴ Samtidigt ger uttryck som t.ex. *en röd tråd, det var nära ögat* och *rinna ut i sanden* ofta en form av ambiguös stimulus. Delvis förs språkbrukarens tanke till den bokstavliga innebörden, delvis till den lexikaliserade (se Cacciari 1993:38). Båda betydelserna aktiveras alltså samtidigt och språkbrukaren är (mer eller mindre) medveten om de båda betydelsernas existens (se även t.ex. Dahllöf 1999:66; Palm Meister 1999). Skribenter kan också avsiktligt utnyttja detta. Palm Meister (1999:127) ger bland annat följande svenska exempel:

(3) Målaren Carl Spitzweg tog emot en besökare i sin ateljé. Denne gick från den ena tavlan till den andra, stannade länge framför en av dem och sade: ”*Jag kan inte se mig mätt på den.*” ”Inte jag heller”, svarade Spitzweg, ”det är därför jag vill sälja den.”

I (3) är det tydligt att skribenten varit mycket medveten om de båda betydelserna hos *se sig mätt på ngt.* (För andra exempel, se bl.a. Zuluaga 1980:133; Wood 1986:48–49; Clausén 1996:39; se även Stålhammar 1997:14, 46.) Denna ordlek på frasnivå har en påtaglig stilistisk effekt. Men hur ser det då ut i mina material?

3. Material och metod

Jag har valt att granska femton svenska konstruktioner som dels är idiom, dels kan vara PBSK. Gemensamt för konstruktionerna är bl.a. att de upptas som idiom i boken *Målande uttryck. En liten bok med svenska idiom* (1989), att de utgörs av verb + komplement samt att de är förhållandevis frekventa i moderna tidningstexter (samtliga förekommer en gång eller mer/miljon löpord i mitt tidningsmaterial (se avsnitt 4.) Jag har excerperat samtliga användningar av konstruktionerna dels ur *press*

---

⁴ Observera även att många av konstruktionerna endast är tvetydiga i skrift, eftersom exv. idiomerna *få stryka på foten* och *lägga korten/papperen på bordet* har s.k. konnektiv prosodi eller sammanfattningsaccent (jfr Anward & Linell 1976:77).

95–press 98 (hädanefters p95–p98) (sammanlagt ca 33,7 milj. ord), dels ur *romi-romii* (sammanlagt ca 9,3 milj. ord). Båda textmaterialen ingår i Språkbanken, Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet.

4. Resultat

De kvantitativa resultaten av min undersökning sammanfattas i tabell 1 nedan. Av tabellen framgår det vilka de 15 konstruktionerna är samt hur frekventa de är totalt sett. Därefter anges hur ofta de används som idiom, som PBSK och som idiom/PBSK, dvs. på ett tvetydigt sätt, i de båda materialen.⁵ Som framgår ovan är delkorpusarna olika stora. För att underlätta en jämförelse mellan dem, anges antal belägg/miljon ord.

TABELL 1. *De 15 undersökta konstruktionerna samt de olika användningarnas frekvens i p95–p98 och romi–romii.*

	p95–p98 (belägg/miljon ord)				romi–romii (belägg/miljon ord)			
	totalt	idiom	PBSK	idiom/PBSK	totalt	idiom	PBSK	idiom/PBSK
1. blåsa liv i ngt	2,8	2,7	0,009	0	1,4	0,8	0,6	0
2. bära frukt	1,8	1,7	0,2	0	1,8	1,08	0,7	0
3. dra sitt strå till stacken	1,2	1,2	0	0	0,6	0,6	0	0
4. få blodad tand	1,0	1,0	0	0,03	0,3	0,3	0	0
5. få kalla fötter	1,5	1,4	0,09	0,03	0,2	0	0,2	0
6. få stryka på foten	1,9	1,8	0	0	0,4	0,4	0	0
7. få vatten på sin kvarn	1,2	1,2	0	0	0,5	0,5	0	0
8. ge ngn fria händer	3,1	3,0	0,06	0	0,8	0,8	0	0
9. hänga i luften	1,9	1,7	0,2	0,06	3,7	2,8	0,7	0
10. kasta in handduken	1,8	1,7	0	0,09	0,3	0,3	0	0
11. lägga kort./papp. på bordet	2,3	2,1	0	0,2	1,7	1,4	0,3	0
12. sopa ngt under mattan	2,3	2,3	0	0,06	0,3	0,3	0	0
13. sätta käppar i hjulet för ngn	2,5	2,5	0	0,03	0,3	0,3	0	0
14. stå på egna ben	2,5	2,4	0,09	0,03	2,8	2,5	0,3	0
15. ta bladet från munnen	1,0	1,0	0	0	0,4	0,4	0	0

En första iakttagelse gäller det totala antalet användningar i materialen. Som synes används de aktuella konstruktionerna överhuvudtaget i mycket liten omfattning, men de flesta av dem används i avsevärt högre omfattning i *p95–p98* än i *romi–romii*. Ett par av dem, t.ex. *få kalla*

⁵ Idiom användningarna kan vara mer eller mindre konkreta. Exempelvis kan det vara *en konstruktion, ett oväder, en smocka och en valbojkott som hänger i luften*. I min sammanräkning har jag endast betraktat användningar av typen ”en konstruktion hänger i luften (t.ex. med hjälp av rep)” som PBSK.

fötter, sopa ngt under mattan och sätta käppar i hjulet för ngn, används sju till åtta gånger så ofta i tidningstexterna (jfr Svanlund 2001:41). Viktiga undantag utgör dock konstruktionerna *hänga i luften* och *stå på egna ben* som faktiskt är vanligare i romantexterna. Tabell 1 visar också att samtliga konstruktioner – utom *hänga i luften* och *stå på egna ben* – används i form av idiom i avsevärt högre utsträckning i *p95–p98* än i *romi–romii*. Just dessa idiom är alltså betydligt vanligare i tidningstext än i romaner. Men hur förhåller sig idiom-användningarna till PBSK-användningarna? Jag kommer här att ta fasta på tre typer, först de konstruktioner som endast används som idiom, därefter de som används antingen som idiom eller som PBSK och slutligen de som är tvetydiga, dvs. de som både är idiom och PBSK.

4.1 Endast som idiom

Tabell 1 ovan visar tydligt att fyra av de undersökta konstruktionerna endast används som idiom i de båda materialen. Dessa är *dra sitt strå till stacken*, *få stryka på foten*, *få vatten på sin kvarn* och *ta bladet från munnen*. Se t.ex. följande exempel:

- (4) I de flesta länder finns en skepsis mot importerat kött. Galna kosjukes epidemin i England gav belackarna vatten på sin kvarn. (p97)
- (5) Rektorn tog fram en tjock anteckningsbok, den så kallade dagboken, och uppmanade sin gäst och hjälpreda att ta bladet från munnen. Jaha, Erik? undrade han. Nu är du alltså tillbaka...! De samtalade hela eftermiddagen till långt in på kvällen. (romii)

Resultatet är knappast förvånande med tanke på den bokstavliga innebörden hos dessa konstruktioner. Några av dem skulle förvisso kunna användas i ett antal mycket begränsade kontexter. Ett i alla fall tänkbart exempel är ”Det var en mycket speciell salva som han *fick stryka på foten*”, men en sådana situation skulle knappast återberättas – åtminstone inte i pressen.⁶

4.2. Antingen som idiom eller som PBSK

---

⁶ Möjligen kan resultaten även relateras till just dessa konstruktioners frekvens; de tillhör de minst förekommande i pressmaterialet. De är dock förhållandevis vanliga i romanerna.

Ett antal av konstruktionerna används i vissa fall som idiom, i vissa fall som PBSK. Detta gäller bl.a. *blåsa liv i ngt, hänga i luften och stå på egna ben*. En jämförelse av antalet förekomster i tabell 1 ovan visar dock en påtaglig skillnad mellan de två typerna, då idiom användningarna är betydligt vanligare än PBSK-användningarna. Detta resultat stämmer alltså väl överens med de iakttagelser som gjorts av andra forskare (se avsnitt 2. ovan). Ett bra exempel på denna typ av konstruktion är *bära frukt*. Jfr t.ex. dessa användningar:

- (6) Tina Turners försök att byta karriär från rock till film har hittills inte burit frukt.(p95)
- (7) Nya investeringar är en förutsättning för att de ekonomiska reformerna ska bära frukt och tillväxten ska kunna ta fart. (p97)
- (8) Den 29 september 1917 har den tyske utrikesministern sänt en sammanfattande rapport till tyska högkvarteret. Han påminner där om att de senaste framgångarna på östfronten knappast varit möjliga utan diplomaternas undermineringsarbete i Ryssland. Alla de medel och åtgärder som syftat till att uppmuntra separatistiska och revolutionära rörelser inom tsarriket har burit rik frukt: ”Den bolsjevikiska rörelsen skulle aldrig kunna ha nått det inflytande den har i dag utan vår oavbrutna hjälp. (...) (romii)
- (9) – Jo, det var så sant, päronträdet har ju inte burit frukt på flera år, det bara stjal näring... (romi)
- (10) Den gamle lokförarens älskade plommonträd blommade i år också. (...) Det bär säkert frukt även i år, men det blir förmodligen det sista. (p95)
- (11) Runt juni är det dags för utelivet. Varm (sic!) och soligt skall plantorna då stå. Det är bra att börja med plantor som bär mycket frukt, till exempel de lättodlade Habanero, Serrano och Jalapeño. (p97)
- (12) – Uppe i Gävle, säger Anders Wingård, planterade jag ett bigarråträd och ett äppelträd. (...) När tolv år hade gått var träden fortfarande bara en meter höga - och hade aldrig burit en enda frukt. (p97)

I de tre första fallen (exempel (6)–(8)) utgör konstruktionen utan tvekan ett idiom. Men i exempel (9)–(12) handlar det om konkreta frukter. Här är det lätt att skilja mellan användningarna, och det beror bl.a. på att det är tydligt vad det är som bär frukt i de olika fallen (jfr t.ex. ”de ekonomiska reformerna” och ”päronträdet”) Men också inskjutna

bestämningar i konstruktionerna förstärker intryck (se ”mycket” i (11) och ”en enda” i (12); jfr dock ”rik” i (8)). Iakttagelsen stämmer bra överens med uppfattningen att konstituenten i idiom inte fritt kan modifieras (se t.ex. Anward & Linell 1976:87).

En annan konstruktion som främst används som idiom, men i vissa som PBSK är, som sagts tidigare, *stå på egna ben*. Detsamma gäller även *ge ngn fria händer* (åtminstone i p95–p98). Jämför exempel (13)–(16):

- (13) Alex Wurz föreföll omtöcknad när han fick hjälp med att ta sig ur bilen. Han kunde dock stå på egna ben och gick själv från olycksplatsen. (p97)
- (14) Men dominerande ekonomer och industriledare i Sydafrika är oroliga för att landet får dåligt internationellt rykte om man inte betalar av sin utlandsskuld och visar att man ”står på egna ben” i den globala ekonomin. (p97)
- (15) Trion Blomdahl, Lindegren och Martinson samarbetade under någon tid hos Blomdahl på Värmdö, varvid Martinson bidrog med ett par nya sånger just för operan. Men han avbröt rätt snart samarbetet, och gav de båda andra fria händer att fullfölja projektet. (romii)
- (16) [Portabel tillsats ger fria händer även utanför bilen] I bilen är det naturligt att man kan sköta sin mobiltelefon utan att hålla den mot örat. (...) Det är inte utan att en billös blir lite avundsjuk. Å andra sidan finns det en lösning för ägare av Ericssons telefoner, en portabel handsfreesats. (p96)

Även i dessa fall ger alltså sammanhanget en indikation om hur konstruktionen skall tolkas. Notera även att skribenten med hjälp av citationstecken har markerat att det rör sig om ett fast uttrycks sätt i (14) (jfr *Svenska skrivregler* 1991:122–123).

Citationstecknen kan ses som en form av metaspråkligt påpekande hur konstruktionen skall tolkas. Ett annat och ännu mer påtagligt sådant sätt är att använda ord som *bokstavligen* och *bokstavligt talat*.⁷ Se t.ex. dessa fall:

- (17) [Hon vet hur man kämpar sig ur en rullstol] (...) Malin Larsson var 21 år när det hände. En svår pulsåderbråcksblödning fick henne att falla, men inte att tappa tron på livet och framtiden. (...) Malin har verkligen fajtats, slitit, svettats. Dels för att bokstavligen kunna stå på egna ben

---

⁷ Ordet *bokstavligen* används även i andra betydelser, se bl.a. Ljunggren (1936:113–115) och Malmgren (2001:41).

och kliva mot nya mål, dels för att kunna hjälpa lika hårt drabbade olyckskamrater (...). (p97)

- (18) Flugan [att åka velociped] dog i USA ut på bara fem månader. En bidragande orsak var att allt fler kommuner helt enkelt förbjöd cykelåkande på trottoarer! Och eftersom vägarna var så dåliga var det inget nöje kvar. (...) Men den största orsaken var alla människor, främst barn, som gjorde det till en sport att lägga ut hinder och bokstavligen sätta käppar i hjulet! (p95)

I exempel (17)–(18) är det tydligt att *bokstavligen* fungerar som en hjälp för läsaren och att det genom ordet poängteras att konstruktionen är avsedd att tolkas som en PBSK. Utan *bokstavligen* hade också meningarna kunnat tolkas annorlunda; de hade åtminstone varit mer tvetydiga. Detta visar hur starka idiomerna och deras betydelse är i vårt medvetande. Skribenterna verkar här vara mycket medvetna att användningarna är lekfulla.

4.3 Både som idiom och som PBSK

Som framgår av tabell 1 finns det ett antal användningar av de aktuella konstruktionerna som både är idiom och PBSK, dvs. är avsedda att tolkas såväl lexikalt som kompositionellt. Det är dock värt att notera att dessa tvetydiga fall endast återfinns i p95–p98. Det förefaller alltså vara ett mycket genrebundet drag. I de allra flesta fall torde det också vara ett ytterst medvetet grepp från skribenternas sida. Se t.ex. dessa användningar av konstruktionen *kasta in handduken*:

- (19) Efter en knapp timme tar Xzibit tag i mikrofonen och sin vän Ras Kass en sista gång, avslutar med "Carry the weight" och kastar sedan in handduken. Den fångas upp av ett gäng skrikande tjejer mitt i publiken. (p97)
- (20) Solen bränner och en ojämn gräsmatta kämpar för att behålla sin gröna färg. Svetten forsar av spelarna och tio plastliterflaskor med vatten rinner genom torra strupar. Pontus Kåmark torkar sig hastigt och kastar sedan in handduken. Skadan behöver mer läktid och han vill inte chansa. (p97)

I exempel (19) verkar rappartisten Xzibit avsluta sin konsert; han ger upp. Men sedan är det uppenbarligen ett konkret tygstycke som hamnar bland publiken. Observera dock bruket av prepositionen *in*. Om man står på en scen är det normalt att man kastar *ut* något till publiken.

Kontexten talar alltså tydligt för båda tolkningarna. I exempel (20) *torkar* Kåmark *sig hastigt* och det talar för att det handlar om ett konkret tygstycke. Däremot tyder fortsättningen på att det snarare handlar om att 'ge upp' och detsamma gör prepositionen *in*. För varför skulle Kåmark kasta *in* handduken på planen? Kistar han den någonstans borde det vara *ut* över sidlinjen. I både (19) och (20) kan man nog säga att det är meningen att läsaren inte ska veta vilken tolkning som är den avsedda; eller snarare det är meningen att konstruktionen ska förbli tvetydig.

Ett annat exempel rör konstruktionerna *få kalla fötter*:

- (21) Prästen såg milt på de unga tu. - Tager du denna... - O ja, avbröt den unga bruden med ett saligt tonfall. (...) Allt var som det skulle. Visserligen hade en farbror blivit berusad redan till förrätten och klappat en moster på knät. Men det skedde under bordet och ingen såg något. Inte heller visste någon att brudgummen fått kalla fötter strax före vigseln. Men så satte han på sig ett par Helly Hansen-sockor och blev redo för Den Stora Dagen. (p96)

Min första tanke i samband med (21) var att brudgummen drabbats av någon form av betänkligheter. Med tanke på den aktuella situationen (och att konstruktionen används i samband med ett annat aber), är detta den rimligaste tolkningen. Men eftersom problemet löses med ett par varma sockor, lutar det åt att det rör sig om en PBSK. Även här kan man säga att skribenten verkar sträva efter att bibehålla tvetydigheten hos konstruktionen; det är meningen att man ska tveka inför det avsedda budskapet. Ytterligare ett argument för denna tolkning är att användningen förekommer i en tydligt humoristisk text.

Ännu ett exempel rör en elliptisk användning av *få blodad tand*:

- (22) [Tillfällig vampyr] [I Malmö går blodsugarna lösa] Blodad tand. Ace är hans namn i rollspelet, men egentligen heter han Pontus Karlsson och är en vanlig malmökille som har goda kontakter med en sminkös. Intresset för vampyrspelet växer enormt i Malmö. (...) Än så länge finns det bara cirka 150 blodsugare i stan, men antalet stiger i takt med det lavinartade intresset för "Vampire-lajv", (...). (p95)

Rubriken "Blodad tand" kan ses som en sammanfattning av att rollspelet kommit att intressera så många. Men rubriken anspelar samtidigt på att vampyrer suger blod och därmed får blod på tänderna. Även här torde det röra sig om en mycket medveten lek från skribentens (eller redigerarens) sida.

I exempel (19)–(22) verkar tvetydigheten vara ett ytterst medvetet grepp från skribentens sida. Men hur är det i detta fall?

(23) Förrre utbildningsministern Per Unckel (m) använde också sitt statsrådskort privat under en resa till Spanien. Troligen har han inte ens betalat igen, utan staten har stått för kostnaderna. Själv minns han inte. (...) Det var när Per Unckel skulle lägga alla korten på bordet som de nya uppgifterna kom i dagen. (p95)

I (23) råder det ingen tvekan om hur konstruktionen skall tolkas; det måste röra sig om ett idiom eftersom man inte får insikt om hur Unckel brukat kortet endast genom att titta på det. Men formuleringen att han lägger alla *korten* på bordet i en kontokortsaffär kanske inte är en ren tillfällighet från skribentens sida. Kopplingen går hursomhelst inte att undgå.

5. Kort sammanfattning och diskussion

I den här artikeln har jag redogjort för en undersökning av hur femton svenska verbfraser, som utgör idiom, men som också kan produktivt bildade syntaktiska konstruktioner (PBSK), har använts i *press 95–press 98* och *romi–romii*. Det har bl.a. framkommit att vissa konstruktioner, t.ex. *dra sitt strå till stacken* och *få stryka på foten*, endast används som idiom i mina material. Detta är föga förvånande med tanke på deras semantiska innehåll och de formella begränsningar som finns i användningen av idiomerna. Andra konstruktioner används både i form av idiom och PBSK. Ett exempel är *bära frukt*. Idiom-användningarna är dock betydligt mer frekventa. Slutligen har jag även visat på vissa tvetydiga användningar, dvs. där både den lexikala och den kompositionella betydelsen hos konstruktionen aktualiseras. Bland annat används *kasta in handduken* och *få kalla fötter* på detta sätt. Som regel utgör dessa ordlekar på frasnivå mycket medvetna stilistiska grepp från skribentens sida. Det är också tydligt att ordlekarna främst förekommer i lättsammare och humoristiska tidningstexter. Jag har däremot inte funnit några sådana i romanmaterialet.

I artikeln har jag även diskuterat vad det är som styr tolkningen av konstruktionerna. Som regel framgår det av sammanhanget hur de skall tolkas, men i vissa fall hjälper även skribenten till, antingen genom att använda citationstecken eller genom att infoga ord som t.ex. *bokstavligen*.

Avslutningsvis vill jag även kommentera det faktum att de flesta av de 15 idiom som undersökts här är betydligt vanligare i pressmaterialet än i romanmaterialet. Det vore intressant att utveckla undersökningen

och se huruvida detta stämmer på ett större antal och mer slumpvis urval av fasta uttryck.

Litteratur

- Anward, Jan & Per Linell 1976. Om lexikaliserade fraser i svenskan. I: *Nysvenska studier* 55/56. S. 77–117.
- Barkema, Henk 1997. The grammatical freedom of lexicalised noun phrases. I: Ljung, Magnus (ed.) *Corpus-based studies in English Papers from the seventeenth International Conference on English Language Research on Computerized Corpora (ICAME 17)* Stockholm, May 15–19, 1996. Amsterdam. S. 49–68.
- Cacciari, Cristina 1993. The place of idioms in a literal and metaphorical world. I: Cacciari, Cristina & Patrizia Tabossi (eds.) *Idioms: Processing, structure and interpretation*. Hillsdale, New Jersey. S. 27–55.
- Chafe, Wallace L. 1968. Idiomaticity as an anomaly in the Chomskyan paradigm. I: *Foundations of language. International Journal of Language and Philosophy* 4, 1968. S. 109–127.
- Clausén, Ulla 1996. Idiom i bruk. I: *Språket lever! Festskrift till Margareta Westman den 27 mars 1996*. Utgiven av Svenska språknämnden. Stockholm. S. 36–42.
- Dahllöf, Mats 1999. *Språklig betydelse. En introduktion till semantik och pragmatik*. Lund.
- Fernando, Chitra 1996. *Idioms and idiomaticity*. Oxford.
- Fernando, Chitra & Flavell, Roger 1981. *On idiom: critical views and perspectives*. (Exeter Linguistic Studies, 5.) Exeter.
- Fleischer, Wolfgang 1997 [1982]. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. 2 rev. uppl. Tübingen.
- Gläser, Rosemarie 1988. The grading of idiomaticity as a presupposition for a taxonomy of idioms. I: Hüllen, Werner & Rainer Schulze (eds.), *Understanding the lexicon: meaning, sense and world knowledge in lexical semantics*. Tübingen.
- Illustrerad svensk ordbok* 1977 [1964]. Red. Bertil Molde. 3 rev. uppl. Stockholm.
- Koller, Werner 1977. *Redensarten. Linguistische Aspekte, Vorkommensanalysen, Sprachspiel*. Tübingen.
- Ljunggren, Karl Gustav 1936. Till de försäkrande adverbens betydelseutveckling i svenskan. I: *Nysvenska studier* 16. S. 88–122.
- Makkai, Adam 1972. *Idiom structure in English*. The Hague.

- Malmgren, Sven-Göran 2001. Faktiskt, förstås *och många andra*. Om förändringar i det svenska formordssystemet under 1800- och 1900-talet. (Rapporter från ORDAT), 10. Göteborg.
- Moon, Rosamund 1998. *Fixed expressions and idioms in English. A corpus-based approach*. Oxford.
- Målande uttryck. En liten bok med svenska idiom 1989. Göteborg.
- Nationalencyklopedins ordbok 1–3 1995–96. Höganäs.
- Palm Meister, Christine 1999. De bevingade orden. Pelle Holm och den moderna fraseologin. I: Gren-Eklund, Gunilla (red.), *Kultur och samhälle i språkets spegel. En essäsamling från Språkvetenskapliga fakulteten*. Del 1. Uppsala. S. 121–131.
- Stålhammar, Mall 1997. *Metaforernas mönster i fackspråk och i allmänspråk*. Stockholm.
- Svanlund, Jan 2001. *Metaforen som konvention. Graden av bildlighet i svenskans vikt- och tyngdmetaforer*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Svenska skrivregler utgivna av Svenska språknämnden*. 1991. Stockholm.
- Teleman, Ulf 1974. *Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap, C:6.) Lund.
- Weinreich, U. 1980. Problems in the analysis of idioms. I: Labov William & Beatrice S. Weinreich (eds.), *On semantics*. Pennsylvania. S. 208–263.
- Wood, Mary McGee 1986. *A definition of idiom*. Bloomington, Indiana.
- Zuluaga, Alberto 1980. *Introducción al estudio de las expresiones fijas*. Frankfurt am Main.